



# Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

## Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

**Danskernes Historie Online** er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

### Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

### Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

### Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

# SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

*ved W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson*

## INDHOLD:

Ejsbøl II

*Frants Thygesen:*

Jyske lov og badelivet syd og nord for Kongeåen

*Hans Magle:*

Fund af hidtil ukendte kisteplader

*Jens Lampe:*

Jeppe Aakjærs genforeningsdigt

Boganmeldelse



NUMMER 6 · 1. JUNI 1965 · 41. ÅRGANG

# »BOGBØRSEN«

*Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder.  
Tlf. (047) 2 18 78.*

Har: Sønderjysk Månedsskrift 1. årg., nr. 1. Fås gratis ved henvendelse.

*Rigsarkivar Johan Hvidtfeldt, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, Kbh. K.  
Tlf. 0154 3878.*

Ønsker: Sønderjyske Årbøger 1889 I og II. 1892 IV.

*Pastor Hans Magle, Tinghøjvej 46, Søborg, Kbh. Tlf. 01 69 51 94.*

Ønsker: Sønderjyske Årbøger 1963 I.

*Dr. Thomas Otto Achelis, Clausewitzstr. 5. (23) Kiel.*

Har: Nachrichten vom Baltischen Meere, 1765, 1766.

Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte,  
2. Reihe, Bd. 10, hefte 2, 1950.

Jahrbuch der Schleswig-Holsteinischen Universitätsgesellschaft  
1930.

Schleswig-Holsteinische Biographion, 1962.

Drachmann, H., Derovre fra Grænsen, 1919.

*Lærerstuderende Ib Andersen, Nyvej, Bylderup-Bov.*

Ønsker: Sønderjyske Stednavne, bind I-V.

*Inger Bjørn Svendsen, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tlf. 045 2 17 37.*

Ønsker: Sønderjysk Månedsskrift årg. 1, nr. 3 – årg. 2, nr. 5 – årg. 15,  
nr. 1 – årg. 18, nr. 3 – årg. 21, nr. 1, 4, 6, 7 samt årg. 24, nr. 8 og  
10. – Sønderjyske Årbøger: 1891 og 1956 I.



## EJSBØL II

I forbindelse med de dansk-tyske dage i Haderslev arrangerede Haderslev Amtsmuseum en lille midlertidig, men repræsentativ udstilling af det store Ejsbølfund. De rensede genstande af ædle metaller fra Ejsbøl II (fra ca. år 450) præsenterede sig overmåde smukt, og blandt dem var det ovenfor gengivne bæltespænde af forgyldt sølv – et eksempel på germansk ornamentik.

Selve spændet består hovedsagelig af stiliserede dyrehoveder, hvor de enkelte detaljer er uens fremhævet, snart er det øjnene, snart næsen, snart munden, som den ukendte kunstner har gjort mest ud af. Fantasi-dyrehovederne ved bøjleens grund gaber over to mindre hoveder, der nærmest ligner bestehoveder, og de to dyrehoveder, der pryder tornen er så stiliserede, at de knap lader sig henføre til nogen bestemt dyreart. Rempladen er pyntet med et dybt graveret, geometrisk mønster, som i fagsproget kaldes karvsnit. Måske har håndværkeren, der har lagt hånd og fantasi til arbejdet med spændet, lært kunsten længere mod syd, men man har lov til at gætte på, at værkstedet har ligget her oppe mod nord.

Det enestående fund, som museet har udgravet sammen med Nationalmuseet, vil blive udstillet i Haderslev, så snart man her har fået indrettet betryggende opbevaringsmuligheder.

# *Jydske Lov og badelivet syd og nord for Kongeåen*

Retten til at opholde sig på og bade fra de danske strande har forskelligt omfang. I Sønderjylland regner man – med rod i Jyske Lov fra 1241 – stranden for offentlig; i modsætning hertil gælder vekslende regler i det øvrige kongerige. Landsdommer Frants Thygesen, Viborg, behandler dette meget aktuelle emne og slutter, at den sønderjyske frie baderet også bør gælde for alle brede strande i det øvrige land.

En del mennesker i Sønderjylland ved noget om, at man der har en anden strandret end i det øvrige land. De juridiske studenter ved universiteterne hører også lidt om det. Men hvad de særlige slesvigske strandregler egentlig går ud på, og hvad de betyder i det daglige liv, er ikke ret mange klar over, – bortset fra, at det har noget at gøre med Jyske Lov.

De fleste bliver allerede forbavset, når de hører om en retssag, der afgøres efter Christian den Femtes Danske Lov af 1683, og det sker af og til. Nogle finder det helt galt, at nutidsforhold kan afgøres efter sådan en gammel, forældet lov, mens andre opfatter det som en pudsighed. Men når en gammel lov nu har givet gode regler for visse livsforhold, som har holdt sig ret uforandrede, er der jo ingen grund til at lave en ny lov om det samme. Lovmaskinen løber hurtigt nok i forvejen og ikke altid med lige godt resultat. De gamle love havde ofte et kortere og klarere sprog end nutidens; og så gør det mindre, at sprogtonen undertiden minder os om Holberg eller Wessel. Men selv om Danske Lov er gammel, er den dog ung i sammenligning med Valdemar Sejrs *Jyske Lov fra 1241*; så det er ikke sært, at folk bliver endnu mere forbløffede ved at høre, at Jyske Lov i helt specielle forhold har virkning den dag i dag. Hvordan går det dog til?

Det gælder heller ikke kongeriget nord for Kongeåen. Jyske Lov blev givet som landslov for et af det danske riges 3 hovedlande, Jylland fra Skagen til Ejderen samt Fyn. Siden blev den taget i brug også på Sjælland og i Skåne; men i 1683 ophævedes den og afløstes af Danske Lov – nord for Kongeåen. Danske Lov kom derimod ikke til at gælde i Sønderjylland, som ved tidernes ugunst – holstensk angrebslyst og dansk kortsyn – var blevet løsnet fra riget som et særligt hertugdømme Slesvig. Det styredes i nær forbindelse med det tyske len Holsten, hvor den danske konge og hans gottorpske fætter regerede som tyske hertuger. Derfor prægedes retsudviklingen i Sønderjylland efterhånden i nogen grad sydfra, fra Tyskland; men hertugdømmet fik ikke nogen ny samlet lovbog, og derfor levede en stor part af det gamle retsgrundlag videre, bl. a. mange af Jyske Lovs regler. Det varede ved også efter 1864, lige til 1900, da Tyskland fik sin store borgerlige lovbog, *Bürgerliches Gesetzbuch*. Den ophævede en mængde

gamle lokale love, i Sønderjylland altså bl. a. Jyske Lov, – dog med undtagelse af reglerne for enkelte, særlige retsområder, som den nye lovbog ikke gav regler for.

Til dem hørte reglerne om *regaler*. Regale er et latinsk ord, udledet af rex, der betyder konge. Et regale er en kongelig særret, der oftest stammer fra middelalder eller oldtid. I vor tid tilkommer de fleste regaler ikke kongen personlig, men staten. Regaler kan omfatte mange forskellige ting. Det er f. eks. et regale at slå mønt, og her i landet er østersfangst et regale. Men det, der interesserer os her, er kongens (nu statens) gamle ret langs strandene. Herom siger *artikel 61 i Jyske Lovs 3. bog*:

»Vrag, som kommer til lande, og som ingen følger eller kommer efter, det ejer kongen, fordi kongen ejer alle forstrande, og det, som ingen mand ejer, det ejer kongen.«

Efter genforeningen 1920 blev almindelig dansk lov og ret indført i Nordslesvig; men også ved den lejlighed blev der gjort nogle undtagelser, og blandt dem var netop forstrandslovgivningen og reglerne om strandbredder og opgrødearealer. Efter en undersøgelse af de indviklede retsforhold i Sønderjylland var man nået til det resultat, at slesvigsk ret på disse punkter afveg fra kongerigsk ret, og man ville altså foreløbig ikke fjerne disse forskelle.

Det med *opgrødearealer* skal jeg ikke sige meget om. Det er en almindelig regel, at nyt land, der opstår som øer uden for kysten, tilfalder staten; men efter almindelig dansk ret tilfalder land, som opstår i forbindelse med kysten, ejeren af kystejendommen. Det gælder også for Sønderjyllands østkyst; men i marskegnene på vestkysten antoges det fra gammel tid, at nyt land, der opstår ved tilslikning, tilhører staten som en slags regale. Betydningen heraf er begrænset ved særlige ordninger for de enkelte digelag og koge; og efter loven af 1939 om anlæg af en dæmning til Rømø er problemet faldet bort for hele området mellem Rømø og fastlandet. Man ville dengang sikre sig, at alt nyland, som opstod på grund af statens landvindingsarbejder i dette område, også tilfaldt staten; men ved loven gik man det skridt videre at give staten en egentlig ejendomsret til hele vadehavet inden for Rømø. En sådan ejendomsret til et stort stykke af havet kendes ikke andre steder i landet og rejser flere nye spørgsmål, som jeg ikke skal komme ind på her. For øvrigt blev der 1953 i den almindelige danske landvindingslov indført en ny regel om, at staten bliver ejer af alt nyland, som opstår uden for havstokken ved statens landvindingsarbejder. Fremover holder jeg mig til den egentlige strandret.

Jyske Lovs regler om vrag og strande overlevede altså i Nordslesvig også 1920 og følges stadig der efter 724 års forløb – ligesom i Sydslesvig. Det er ganske godt gjort, at Jyske Lov gjaldt nord for Kongeåen i 442 år og syd for den i 659 år, og at enkelte af dens regler gælder endnu den dag i



#### NORD FOR KONGEÅEN

*kan grundejere forbyde folk at opholde sig på stranden og bade fra den, og mange forkynder denne ret på iøjnefaldende vis – andre steder holder ejeren et lille foredrag for uvidende turister. Men ingen kan forbyde nogen at gå langs stranden. (Foto maj 1965, Mørkholt strand, Vejle fjord).*

dag. Det tyder på, at det var en vel skreven lov. Men hvad betyder det så rent praktisk, at denne bestemmelse i Jyske Lov stadig gælder i Sønderjylland, men ikke nord for Kongeåen?

Først er der spørgsmålet om *forstrandsretten*. Efter dansk ret trækkes grænsen mellem land og hav ved havstokken, d. v. s. den linje, hvor hav og land mødes ved dagligt vande. I 1920 mente man, at der her var en vis forskel nord og syd for Kongeåen; men i dag ligger det vist fast, at man ved kyster med tidevand regner med den daglige højvandslinje og ellers med middelvandstandslinjen – både i Nordslesvig og i det øvrige land. Havområdet deler man i *det åbne hav*, som alle kan bruge frit, og *søterritoriet* langs kysterne, hvor staten udøver højhedsret. Efter gældende dansk ret rækker søterritoriet 3 sømil ud, regnet fra linjen for daglig ebbe, og det gælder også i Nordslesvig. Statens ret over søterritoriet er ingen ejendomsret, men betyder, at man f. eks. kan forbyde ikke-skandinaver at fiske der. Nord for Kongeåen har man yderligere et begreb »*forstranden*«; det *betegner den inderste del af havet* (søterritoriet), nemlig området fra dagligt højvande ud til sejldyb, hvor en båd kan flyde. En sådan afgrænsning af den inderste del af havet kendes ikke i slesvigsk ret; der skelner man



*Anholt er det eneste sted i Danmark, hvor der skal erlægges badeskat for adgang til den frie strand. Afgiften betales naturligvis kun af turister, og den udgør 17,- kroner om året pr. familie; drejer det sig om et kortere tidsrum, er taksten 1,50 kroner om dagen. Turisterne forventes selv at henvende sig til den person, der har med opkrævningen at gøre – det lyder pudsigt, men betaler vi ikke alle vore almindelige skatter på samme enkle måde?*

*løvrigt er det næppe juridisk holdbart at opkræve en sådan badeskat.*

mellem havet (op til højvandslinjen), den ubevoksede strand og det egentlige land. Det er dog alene en formel forskel. Begrebet forstrand i »det gamle land« har nemlig kun betydning for det, man kalder forstrandsretten, d.v.s. retten til herreløst vraggods, der skyldes ind mod strandkanten. Det er den ret, som nævnes i Jyske Lovs 3. bog art. 61, og efter art. 62 omfatter ordet vrag alt strandingsgods, også strandet hval og stør, den store fisk, der lige til vor tid var almindelig i Ejdermundingen; art. 62 siger herom: »Fisk, som en mand kan bære, såsom marsvin og sæl eller mindre fisk, de er ikke vrag. ... Hval og stør og alle store fisk, som man ikke kan bære, de er vrag, og dem ejer kongen.« Denne ret til herreløst strandingsgods tilkommer altså staten – undtagen ganske enkelte steder, hvor den i gammel tid er solgt til private, bl. a. på Anholt, Fanø og Manø. Men ganske samme ret til strandingsgods har staten også i Sønderjylland. På det punkt er der altså ingen reel forskel på de to sider af Kongeåen.

Den virkelige forskel viser sig i retsforholdene på *selve stranden*. Den skyldes, såvidt jeg kan se, en forskellig udlægning af ordet forstrand. Det ord har vi som nævnt fra Jyske Lov, og også Christian V's Danske Lov bruger udtrykket »kongens forstrand«; men i kongeriget lagde man sig tid-





#### SYD FOR KONGEÅEN

er der i Nordslesvig fri adgang til at slå sig ned på åbne, ubevoksede strande, ligesom alle har lov til at bade fra stranden. (Foto fra Vemmingbund, Stenders Forlag).

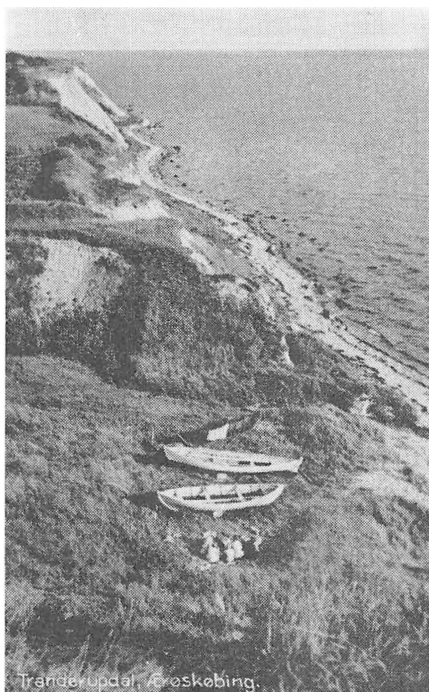
ligt fast på den opfattelse, at forstranden ikke er en del af landet eller stranden, men er den inderste del af havet. På den måde når kongens eller statens ret kun ind til den daglige højvandslinje; og da man ikke har nogen regel om, at staten også har ret til stranden, bliver resultatet, at den henregnes til den tilstødende ejendom. Stranden er altså under egentlig privat ejendomsret, og en grundejer kan jo normalt forbyde andre at betræde hans grund eller bruge den på anden måde. Dette er baggrunden for *naturfredningslovens* § 23. I den står der, at »alle for græsvækst blottede strandbredder er åbne for almenheden for færdsel til fods«, men at ejeren kan forbyde »ophold på og badning fra den frie strandbred«, medmindre der er afsagt fredningskendelse »eller der iøvrigt er ret dertil for almenheden«, f. eks. på grund af hævd i umindelig tid.

Naturfredningsloven siger dog selv, at den ikke ændrer almenhedens ret til »en videregående råden« over strandene i Nordslesvig. Og i *Sønderjylland* har man altid læst Jyske Lov sådan, at *forstrand betyder det samme som strand*, således at kongen (staten) ikke blot har ret til strandingsgodset, men også råder over selve stranden. Det stemmer med den almindelige opfattelse i Tyskland, hvor den ubevoksede strandbred er åben for almen brug som »en offentlig ting« (i romerretten regnedes stranden for en res



— — og det samme gælder i Sydslesvig, for eksempel ved Falsbøft, Angels nordøstlige hjørne, hvor badehuse, strandkurve og de kendte sandborge med al ønskelig tydelighed understreger folks ret til at opholde sig på stranden.

communis eller res publica). Men i Sønderjylland beror opfattelsen af stranden som offentlig altså på den nedarvede forståelse af Jyske Lov og ikke på romerret eller anden tysk ret. Stillingen syd for Kongeåen er således den, at den ubevoksede strand normalt ikke hører til den tilgrænsede ejendom. På de sønderjyske matrikelkort er der langs havet de fleste steder en strimmel, der betegnes som offentlig strand eller lignende; den er i almindelighed ikke indført i tingbogen (grundbogen), da den ikke ejes af nogen, hverken af det offentlige eller af private. I praksis betyder det, at folk frit og uden betaling kan *hente sten, grus, sand og tang* på stranden til eget brug, også oven for højvandslinjen; dog må det selvfølgelig ikke ske i strid med kystfredningsreglerne. Nord for Kongeåen kan man kun hente materialer på den tørre strandbred, hvis ejeren giver lov; og han kan kræve betaling for at tillade det. Større interesse har offentlighedens *adgang til badning og ophold på stranden*; den er nemlig fri på de åbne ubevoksede strande i Nordslesvig, hvor naturfredningsloven viger for Jyske Lov. Der er dog visse begrænsninger i offentlighedens strandret i Sønderjylland. Den vigtigste omfatter snævre eller lukkede havarme som Haderslev fjord og Nybøl nor, hvor der ikke er afsat offentlig strand på matrikelkortet. Det *kan* skyldes, at der faktisk ingen egentlig strand er; men det kan også være, at man kun regner med frie strande ud mod det rigtige, åbne hav. Den sidste antagelse støttes af den særstilling, som Slien har syd



*På Ærø opstår der vanskeligheder, når udenø folk køber strandgrunde, også selv om de forud har nydt ikke-bofaste turisters ret til ophold på og badning fra stranden. For på Ærø har man efter 1866 bevaret den slesvigske opfattelse af den frie adgang til stranden for alle, mens de bofaste nybyggere fører den kongerigske sædvane med »min strand« med sig og derfor som ejere vil forbyde andre ophold på deres strand. Nybyggerne vil næppe kunne ændre den gamle retstilstand på øen.*

for grænsen. Denne smalle flodlignende fjord anses efter den præjssiske vandløbslov af 1913 slet ikke som en del af havet, men som et vandløb af 1. klasse, der ejes af staten.

Man kunne tro, at der også gjaldt en anden undtagelse fra den sær-slesvigske regel om strande, nemlig ved kysten af de tidligere kongerigske *enklaver*, som lå i den vestlige del af Nordslesvig. Disse spredte stumper blev lige til 1864 styret som en del af Jylland og efter kongerigsk ret. Men efter 1870 blev Sønderjylland opmålt til det præjssiske kataster (det svarer til vor matrikel), og da gjorde man ingen forskel på kysterne langs enklaverne og de øvrige slesvigske kyster. Herefter synes man at være gået ud fra, at der var samme baderet ved enklaverne som i resten af Slesvig; det gælder også for enklaveområderne i Sydslesvig, på vesterhavsoerne Sild, Før og Amrum, hvor naturen er nogenlunde som på Nørrejyllands vestkyst. I Nordslesvig omfatter enklaveområderne bl. a. Ballum sogn og den sydlige del af Rømø.

Men hvordan så med de dele af hertugdømmet Slesvig, som i 1864 blev ved Danmark, de 8 sogne syd for Kolding, et lille område ved Ribe og øen Ærø? Her indførtes i 1866 almindelig dansk ret, og i matriklen blev de private ejendomme opmålt helt ud til daglig vandstand ligesom i resten af Danmark. Alligevel synes man på Ærø at have bevaret den gamle slesvig-



Ovre på den brede vestjyske strand fra Skagen til Skallingen er der til gengæld slet ingen tvivl – her er fri adgang for alle, og alle ved det, lige med undtagelse af den sommerhusejer ved Kandestederne, der forgæves søgte at bortvise folk fra stranden; han blev til belønning behandlet i et responsum fra kammeradvokaten og holder sig derefter fra ekstrajobbet som strandopsynsmand.

ske ordning som en slags sædvane. Der har almenheden stadig ret til badning fra den frie strand, og der er også i et vist omfang bevaret ret til at hente sten, sand o. s. v. på stranden uden betaling. Det giver undertiden vrøvl med fremmede fra København og andetsteds, som køber strandgrunde på Ærø og derefter vil forbyde folk at bade fra stranden; såvidt jeg kan se, har disse udenøs ikke grundlag for at ændre retstilstanden på øen. I de 8 sogne ved Kolding følger man derimod også i praksis almindelig dansk strandret med enkelte lokale undtagelser. På kysten vest for Ribe hersker kongerigsk ret vistnok fuldt ud.

Med hensyn til *baderetten nord for Kongeåen* bør det nævnes, at der er en meget vigtig undtagelse fra det, man kalder gældende dansk ret. En privat ejendomsret over den ubevoksede strand føles måske ikke særligt unaturligt ved Øresund med dets smalle strande. Da man for 3–400 år siden kom ind på at bruge ordet forstrand om området uden for den daglige vandstandslinje, havde man nok i første række forholdene ved de indre kyster for øje. I hvert fald tænkte de københavnske jurister, som i 1700-tallet knæsatte denne forståelse af ordet forstrand, næppe meget på *Jyllands frie vestkyst*. Det samme gjaldt for 50 år siden, da vor første natur-

fredningslov blev til i København; det var jo, før vestkysten var blevet til københavnernes sommerland. Men Jyske Lov blev skrevet for Jylland; og reglen om vræg, hvorfra vi oprindeligt har ordet forstrand, tog netop i første række sigte på vestkysten med dens brede strand. Derovre ville det virke latterligt, om ejeren af en grund inden for klitterne ville prøve at forbyde folk at slå sig ned på den flade strand. Alle er vist klar over, at der er fri baderet på vestkysten. Den hører jo netop til de store øder, som det fra gammel tid var naturligt at anse som almeneje – eller som kongens, om man vil. Langs vestkysten synes det mest nærliggende at forstå ordet forstrand som ensbetydende med den flade strand foran klitterne. En lignende fri baderet synes at måtte gælde også andetsteds i landet, hvor der er brede strande. På Anholt er der ved en fredningskendelse indført en ejendommelig ordning med en badeskat på fremmede turister; det er tvivlsomt, om den er holdbar. På Bornholm er der i de senere år blevet vrøvl med københavnske sommerhusejere, som afspærrer de ubevoksede strandklipper og vil forbyde den hidtil frie badning.

Efter det resultat, jeg er nået til, er naturfredningslovens § 23 udtryk for, at den private ejendomsret nord for Kongeåen har trængt sig ind på et område, der fra gammel tid var fælles almeneje. Det kan der være rimelighed i på steder med tæt bebyggelse lige ned til en smal strand; men ellers er der ikke megen mening i en sådan udvidelse af den enkeltes ejendomsret på bekostning af den ret, alle andre har haft fra gammel tid. Der er altså god grund til at opretholde den frie baderet i Nordslesvig og på Ærø og til at hævde, at den bør gælde for de brede strande også i det øvrige land.

At man her bl. a. støtter sig til en paragraf fra 1241, er måske noget af en spøg; Jyske Lovs hovedforfatter, gamle biskop Gunner i Viborg, tænkte næppe på badeliv og bikinier. Og det ville nok være rigtigt at ordne de uklare strandforhold nord for Kongeåen ved en ny lovregel. Men Jyske Lovs betydning som et af beviserne på Sønderjyllands ægte danske karakter kan der ikke pilles ved. For nogle år siden så jeg hos en trofast dansk-sindet bonde helt nede ved Danevirke et fint eksemplar af en plattysk oversættelse af Jyske Lov fra Christian IV's tid. Ejeren var helt klar over, hvad den betød; han opbevarede lovbogen som en skat.

*Frants Thygesen*

Læsere, der vil vide mere om emnet, henvises til min artikel i *Juristen* 1964, s. 499–513, og professor Tolstrup kommentar i *Juristen* 1965, s. 31–34.

# Fund af hidtil ukendte kirkeplader

I Tønder har man fundet fem kisteplader fra slutningen af det 17. århundrede. Pastor Hans Magle, tidl. Tønder, har søgt at tyde de delvis ødelagte inskriptioner og er kommet til det resultat, at pladernes tekst supplerer vor viden om overinspektør Nikolaus Tych, Schackenborg, og hans nærmeste familie.

Ad sære og delvis skjulte veje er 5 store kisteplader af bly fra det i 1894 nedrevne Tych'ske gravkapel ved Tønder kirke atter kommet for dagens lys. Blypladerne er ikke nøjagtigt lige store, men fra 0,96 til 1,02 m lange og fra 0,26 til 0,35 m brede samt forsynede med påmalede sorte indskrifter. Et omhyggeligt studium af disse inskriptioner viser, at kistepladerne oprindeligt må have haft deres plads i det gravkapel, som overinspektør Nikolaus Tych i 1687 fik tilladelse til at opføre ved nordsiden af Tønder kirkes kor – på det sted, hvor kirkens sakristi nu ligger – og indrette til et familiegravsted for sig selv og sine nærmeste. Disse fem kistepladers eksistens har man hidtil ikke vidst noget om. Det er i det hele taget kun lidt, vi ved om det Tych'ske gravkapel. Enhver ny oplysning derom må hilses med glæde.

Med fundet gik det således til. På et eller andet tidspunkt i 1956 er de fem kisteplader, indpakket i papir, blevet henlagt i vognporten ved det nuværende Tønder Kirkemuseum af en eller anden ukendt person. Det år var man så småt begyndt at indrette den pågældende bygning til et lokalt kirkemuseum. En tid havde man udlejet en del af den dengang tomme bygning til værksted for en lokal malermester, men da vi tog fat på at ombygge hele bygningen til kirkemuseum, flyttede malermesteren midlertidigt sine sager ned i vognporten, og der blev pakken med kistepladerne altså fundet. Derimod har alle senere forsøg på at finde den person, der i hemmelighed lagde kistepladerne dér, hidtil været helt frugtesløse.

En første foreløbig undersøgelse viste, at de fem blyplader havde været genstand for en temmelig hårdhændet behandling. Inskriptionerne var delvis dækkede af større og mindre klatter af hård cement og kalk og var dengang helt ulæselige. Da ejerforholdet desuden var uoplyst, lod man blypladerne ligge indpakket i kirkemuseets oplagsrum i en 2–3 år. Men da ingen ejermand meldte sig, og da man som vel naturligt gik ud fra, at det af en eller anden grund må have været overbringerens ønske, at de fem kisteplader skulle skænkes til det nye Tønder Kirkemuseum, der blev åbnet for besøgende i sommeren 1957, traf kirkemuseets ledelse aftale med konservator Peter Kr. Andersen om at rense blypladerne for cement og kalk og tillige, så vidt det var muligt, at genoprække den oprindelige påmalede indskrift.

1. Erik Moltke og Elna Møller: Danmarks Kirker, Kbh. 1957. XXI bind, side 948.

I mindet om mange års lykkelige arbejde ved Tønder kirke har konservatoren nu fuldført denne meget vanskelige opgave – gratis. De fem blyplader er derefter blevet forsynet med et beskyttende underlag af krydsfinér og ophængt på væggen i kirkemuseets forhal.

Den næste opgave, der bestemt ikke var mindre vanskelig, bestod i et forsøg på en tydning af inskriptionerne. Det voldt megen besvær med adskillige gentagne mislykkede forsøg. Grunden dertil var for det første det velkendte, at den oprindelige maler i 1690-erne ikke havde taget det så nøje med ortografi, forkortelser og ligefremme udeladelser af data og ord. Og dernæst gjorde den mishandling, som pladerne havde været ude for, stadig indskriften noget nær ulæselig flere steder. Der må derfor regnes med en dobbelt fejlmargen i tydningen: konservatoren kan have taget fejl ved sin optrækning af den oprindelige indskrift, og vi andre kan have taget fejl ved læsningen og rekonstruktionen af vanskelige steder.

Ikke desto mindre er det min bestemte mening, at den tydning af de fem kistepladers indskrifter, som herved forelægges, i alt væsentligt er korrekt. Helt ulæselige steder eller oprindelige udeladelser er angivet ved prikker således ....., medens tvivlsomme tydninger er sat i parentes. Inskriptionerne gengives her i den orden, i hvilken kistepladerne er ophængt i kirkemuseet.

#### I

Sapient ..... die Gerechten werden ewiglich leben, und der Herr ist ihr Lohn, und der Höhest sorget für sie. Darumb werden sie empfahe ein Herrliches Reich und eine schöne Krone von der Hand des Herren.

#### II

Die weiland Hoch Edle, Hoch ehr-und tugendreiche Frauw Fr. BEATA TYCHIN geb ....., geboren zu Melldorff Anno 1642 den 28. Marty, gestorben zu Tundern Anno 1697 den 17. Aprilis, Ihres Alters .....

#### III

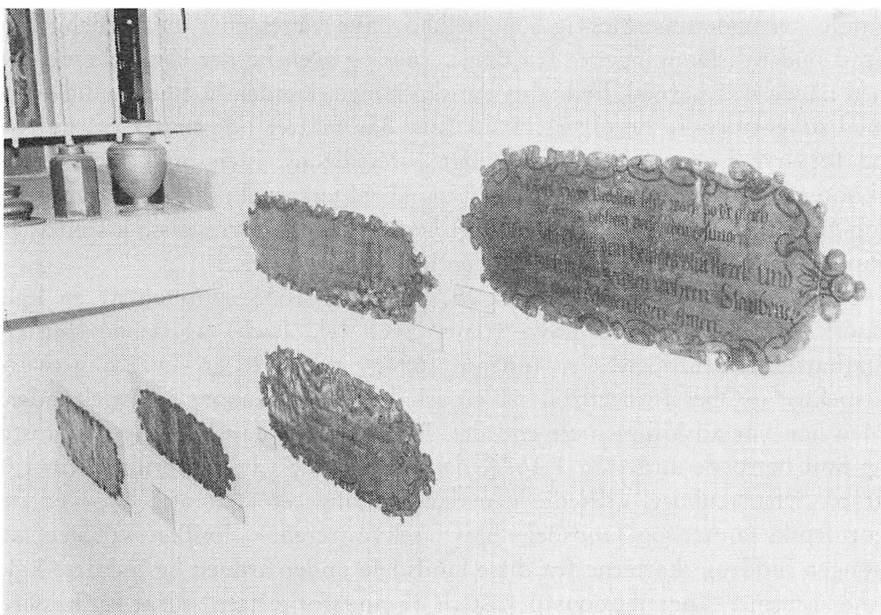
Ruth 1 : Rede mir nicht darein dass ich dich Verlassen soll und Von dir umbKehren. Wo du hingehest, da wil ich auch hingehen, wo du bleibest da bleibe ich auch, wo du stirbest da sterbe ich ..... (und) da will ich auch begraben werden.

#### IV

Die Hoch-Edle, Sel ... Ehr-und Hoch tugendreiche Frauw ... Fr. IDA CHRISTINA KENKELIN, Geb. Tychin, Ist Anno 1661 d. 26. Nov. Geboren, und Ao. 1691 d. 30. May Selig gestorben, Ihres alters 29. Jahre 26. Wochen + ... Tage.

#### V

Des Sehl. Herrn Probstens letzte Worte, so er gleich vor Seinem Sehligen



I Tønder Kirkemuseums forhal hænger de fem gamle kisteplader, som sammen fortæller en del af familien Tych's historie i årene 1691 til 1697.

Verschieden gesungen : Herr Jesu Christe, dein heiliges Blut stercke und Erhalte mich in dem Rechten Wahren Glauben zum Ewigen Sehligen leben. Amen.

Man ser altså, at to af kistepladerne (II og IV) vedrører bestemte navngivne personer, nemlig Fru Beata Tych, død i Tønder den 17. april 1697, og Fru Ida Christina Kenckel, f. Tych, død i Tønder den 30. maj 1691. Ligeledes ses det, at kisteplade I og III har mer eller mindre frie gengivelser af bibeltekster, medens kisteplade V indeholder en døende provst sidste ord.

I arbejdet med at tyde og forstå disse indskrifter har det været nødvendigt at gå til både trykte og utrykte kilder. Derved har meningsløse stumper af bogstaver kunnet rekonstrueres til et læseligt navn eller ord, så at der efterhånden blev sammenhæng i teksten. Men mere end det. Når de pågældende kilders oplysninger blev sammenholdt med navne og data fra disse kisteplader, blev det muligt at danne sig et sammenhængende billede af de for den Tych'ske familie skæbnesvangre år fra 1691–1697, da døden i hurtig rækkefølge bortriver den ene efter den anden, og de alle får deres sidste hvilested i det private gravkapel, der kun 4 år før den førstes død var blevet opført ved Tønder kirkes kor.

Slutningen af det 17. århundrede må i det hele taget for Tønder og det



gamle hertugdømme Slesvig som helhed have været en i ualmindelig høj grad ond tid. Dønningerne fra danskernes og svenskernes krigerske uenighed nåede helt herved, hvor den danske konge desuden lå i bestandig strid med de gottorpske hertuger. Hvad folk har måttet lide under tidens uro og forvirring, kan vi vel vanskeligt forestille os. Men midt i alt dette skimter vi omridsene af en betydelig og karakterfast skikkelse, overinspektør Nikolaus Tych på Schackenborg. Det er hans historie, disse kisteplader supplerer. Vi skal derfor gengive den i dens hovedtræk.<sup>2</sup>

Nikolaus Tych blev født den 29. december 1633 som søn af en kgl. dansk embedsmand ved navn Claus Tych (el. Tuch) og dennes hustru Catharina f. Schrøder.<sup>3</sup> Fra 1668 til 1694 – altså i 26 år – var han overinspektør (»Ober-Inspector«) på grevskabet Schackenborg i Møgeltønder. Men han var adskilligt mere end det. Han var den danske konges trofaste og højt betroede undersåt. I 1676, da Tych havde været overinspektør i 8 år på Schackenborg, udstedte den danske konge et »patent«, hvorved de gottorpske amter og landsdele blev »sekvestrerede«, hvilket vil sige, at kongen inddrog skatterne fra disse landsdele under kronen og indsatte kgl. embedsmænd (kontributionsforvaltere og amtsforvaltere) til at indkassere skatterne, medens de tilsvarende gottorpske embedsmænd flygtede ud af landet, bl. a. til Hamborg. Der omtales 2 sådanne sekvestrationer, den første fra 1676 til november 1679 og den anden fra maj 1684 til juni 1689. Begge gange blev Nikolaus Tych kontributions- og amtsforvalter i Tønder amt. I året 1682 blev han tillige udnævnt til inspektør for de øer i vadehavet, der hørte under Ribe amt. Han tog sin afsked som inspektør på Schackenborg i 1694 og flyttede til Tønder, hvor han døde den 9. december 1696.

Nikolaus Tych var gift 2 gange. Hans første hustru Anna døde (antagelig) i 1687 og blev begravet den 2. februar 1687.<sup>4</sup> Samme år blev Tych gift 2. gang med »Beata ..... der døde i april 1697.« Det var, hvad vi hidtil vidste. Det suppleres nu af oplysningerne på kisteplade II, der siger os, at denne Fru Beata Tych (pigenavnet ulæseligt) var født helt nede i det holstenske (ditmarske) Meldorf den 28. marts 1642, og at hun døde i Tønder den 17. april 1697. At det virkelig er amtsforvalter og godsinspektør Tychs hustru, det drejer sig om, fremgår af et notat på kirkeregnskabet for Tønder fra de år, hvor der står, at der den 18. april 1697 blev ringet med kirkeklokkerne for »die sehl. frauw Ambts Verwalter fr. .... Tüchin.«<sup>5</sup>

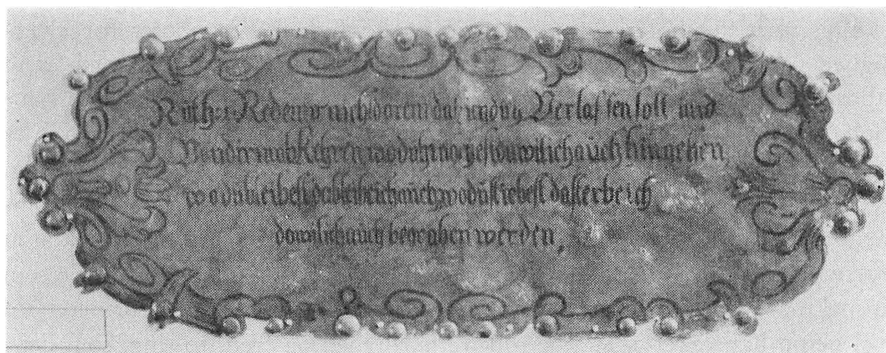
Det var ikke skik dengang at lade kirkens klokker lyde ud over Tønder by, dersom det »kun« var almindelige godtfolk, der var afgang ved døden. I livet som i døden opretholdt man klasseforskellen. Det var kun de »fine«

2. Jon. Smith: Slesvigske Amtsforvaltere. Kbh. 1954. Duplikeret. Det kgl. Bibliotek. Side 105 ff.

3. De Mollerske stamtavler. Det kgl. Bibliotek. Ny kongelig Samling 2230-2.

4. Se Jon. Smith.

5. Kirkeregnskab for Tønder 1696-97. Landsarkivet i Åbenrå.



Den tredje kisteplades inskription er hentet fra Ruths bog. Citatet er ikke ordret. Kistepladernes bibeltekster er sammenholdt med teksten i en tysk Lutherbibel fra 1676.

og rige borgere, der fik en jordefærd »mit Pomp«, men den kunne til gengæld også være i den helt store stil, som da Nik. Tych blev begravet i 1696. Da blev der ringet endog usædvanligt længe med Tønder kirkes klokker – 52 »Puls« ialt – og brændt 41½ pund vokslys i kirken.<sup>6</sup> Til gengæld var kirken forøvrigt i forvejen blevet vel betænkt. Foruden en kostbar alterkande og alterkalk af sølv havde overinspektøren skænket Tønder kirke den nette sum af 800 rigsdaler.<sup>7</sup>

Nikolaus Tych var en rig mand. Den 26. januar 1687 fik han ved skriftlig overenskomst med byens råd tilladelse til at lade opføre et privat gravkapel for sig og sin familie ved nordsiden af Tønder kirkes kor. Der eksisterer endnu et billede<sup>8</sup> af dette gravkapel, der kun fik lov til at stå i fred i ca. 200 år, idet det blev nedrevet i 1894 og erstattet med en sakristi-bygning af et arkitektonisk henseende uheldigt ydre, der til gengæld blev nedrevet i årene 1940–44 under hovedrestaureringen af Tønder kirke og erstattet med det nuværende sakristi. Foruden tilladelse til at bygge det private gravkapel fik godsinspektøren også tilladelse til at ophænge et familie-epitafium inde i selve kirken på korets nordlige væg lige over indgangen til gravkapellet (nu altså sakristiet) samt til at lade indrette en lukket og privat »kirkestol« for familien Tych på det daværende pulpitur lige ved siden af kirkens orgel. Men medens både pulpituret, den lukkede kirkestol og gravkapellet for længst er forsvundet, hænger det pragtfulde Tych'ske epitafium med familieportrætterne og den vældige akantus-ramme stadig på samme plads.

De 3 store symbolske kvindefigurer på dette epitafium har måske skullet give beskueren en forestilling om den kongetro og højt betroede danske embedsmands livssyn, og det er vel rimeligt at antage, at det egentlig har

6. Ludwig Andresen: Bürger- und Einwohnerbuch der Stadt Tondern bis 1869, Kiel 1937. Side 199.

7. Samme side 203–204.

8. Ludwig Andresen: Geschichte der Stadt Tondern, Kiel 1954. Side 171.

skullet være symbolerne for tro, håb og kærlighed«. Symbolet for »kærlighed«, kvinde med børn, står også aller øverst på rammen, fordi, som apostlen siger, »størst iblandt disse er kærligheden.« Men de to andre symboler er der gået lidt kludder i. I stedet for symbolerne for tro og håb er det blevet til symbolerne for »retfærdighed«, kvinde med sværd, og »fred«, kvinde med palmegren. Hvis man tør læse noget ud af dette lille omarrangement af det paulinske ord (1. Kor. 13), turde det måske være et forsøg på en karakteristik af denne danske embedsmand, hvis opgave som inspektør over øerne i vadehavet og som amtsforvalter i en forvirret tid vel netop har været at skaffe folk retfærdighed og fred, to ting, som det i hine tider, og såmænd da også både før og senere, har været småt med.

Medens kisteplade II således skulle værne om mindet om Tychs anden hustru, så er det på kisteplade IV hans datter Ida Christina, der mindes. Hun blev den 6. september 1687 gift med provst Bernhard Kenckel, der var provst i Tønder efter sin fader (Stephan Kenckel) fra 1686–1693. Hun var født den 26. november 1661 og døde i Tønder den 30. maj 1691, knap 30 år gammel. Også her supplerer kistepladerne vore data, idet vi hidtil kun kendte hendes begravelsesdato, den 9. juni 1691. Knap 2 måneder før, den 7. april 1691, var hendes svigerfader provst Stephan Kenckel død, og godt 2 år senere døde hendes ægtefælle provst Bernhard Kenckel.

De 10 år fra 1687 til 1697 må for disse mennesker have været en sælsom periode. I 1687 dør Tychs første hustru Anna, og samme år opfører han familiens gravkapel ved Tønder kirke samt indgår nye ægteskab med Beata fra Meldorf, medens hans datter Ida Christina holder bryllup med den unge provst. Derefter har de »fred« i 4 år, men så ringer dødslokkerne efterhånden for dem alle. Den gamle provst dør den 7. april 1691 og svigerdatteren, Tychs datter Ida Christina den 30. maj samme år. Den unge provst 2 år senere den 7. juli 1693, og hans svigerfader Nik. Tych den 9. december 1696. Sidst af alle døde så Tychs 2. hustru Beata den 17. april 1697. Overinspektøren fra Schackenborg fik hurtigt rigeligt brug for sit private gravkapel.

Og hermed kommer vi til de ikke mindre interessante kisteplader I – III – V. Det kan næppe være forkert at sætte disse tre kisteplader i nøje forbindelse med de 6 års bestandige dødsfald. Alt, hvad vi ved om hin tids mennesker, viser med stor tydelighed, hvor det var, de hentede styrke til at bære deres ofte tunge byrder og mod til at leve og dø ubekymrede. Selv om de var klassebevidste og standsstolte og snobbede, var det dog hverken i ædel byrd eller rigdom, at de fandt den styrke og det mod, men det var i en for os nutidsmennesker med al vor subjektivismе mærkelig objektiv tillid til den Herre Jesus Kristus, som de ubetinget anerkendte som deres evige Herre og Konge. Deri ligger efter min opfattelse nøglen til forklarings-

gen af disse tre kistepladers tekster med deres mere eller mindre frie bibelciter.

Da der ingen data eller navne er på disse tre kisteplader, kan vi naturligvis ikke vide noget sikkert om, hvem de tre plader enkeltvis skal henføres til. En delvis undtagelse danner dog kisteplade V, der uden tvivl refererer sig til provst Bernhard Kenckel, der jo ved giftermål var blevet knyttet nært til den Tych'ske slægt. Den unge provst – han var endnu ikke 38 år, da han døde – havde mistet både sin fader og sin hustru to år, før han selv døde, og kistepladen siger os nu, hvad det var, der optog hans tanker til aller sidst, da han selv skulle dø. Det var bønnen fra Den hellige Nadver om, at vor Herres Jesu Kristi hellige legeme og blod må styrke og opholde os i den sande tro til det evige liv. De ord gør den døende på levende måde til sit eget livs sidste bøn ved på præstelig vis uvilkårligt at messe dem: so er ..... gesungen habe.

Indskriften på kisteplade III er et forkortet og lidt frit citat fra Ruths Bog kap. 1, 16–17. Mon man tager fejl ved at antage, at dette gammeltestamentlige citat er valgt af overinspektørens 2. hustru, Fru Beata Tych? Hun var født og opvokset langt nede mod syd i det holstenske Meldorf, blev 45 år gammel gift med en kgl. dansk embedsmand i den kongerigske enklave Møgeltønder og døde i Tønder som den sidste af alle i denne kreds. Kun 10 år fik hun lov at leve i disse for hende uvante omgivelser og under højest urolige forhold, og i løbet af de 10 år døde den ene efter den anden af dem, hun ved ægteskabet med Nik. Tych var blevet knyttet til. Medens Fru Beata boede i Møgeltønder og Tønder, besatte kgl. danske tropper hele omegnen,<sup>9</sup> og de gottorpske embedsmænd flygtede syd på. Hendes egen ægtefælle hørte til de kongetro danske mænd, der blev udnævnt til embedsmænd i de fordrevnes sted. De gamle ord får en aktuel klang, hvis det er hende, der gentager dem: »Hvor du går hen, vil jeg gå hen ..... og hvor du dør, dér vil også jeg begraves.« Det Tych'ske familiegravsted, kapellet ved Tønder kirkes kor, lige overfor den allerede dengang århundredgamle præstegård, blev hendes sidste hvilested, nej, ikke det sidste, men for 200 år. Længere varede gravfreden ikke.

Endelig er der kisteplade I. Teksten er et temmelig ordret citat fra det gammeltestamentlige apokryfe skrift Visdommens Bog (Sapientia Salomonis : Salomons Visdom) kap. 5, 16–17. Det findes som bekendt ikke mere i vore almindelige danske udgaver af Gl. Test. Luther tog det og andre apokryfe skrifter med i sin bibeloversættelse, og i et par århundreder efter reformationen var Visdommens Bog og et par andre apokryfe skrifter overmåde yndede som opbyggelsesbøger. De første 5 kapitler af Visdom-

9. Ludwig Andresen: Bürger- und Einwohnerbuch der Stadt Tondern bis 1869, Kiel 1954. Side 137, note 140.

mens Bog skildrer forskellen mellem »de ugudelige« og »de retfærdige«, navnlig med hensyn til, hvorledes det vil gå dem efter døden.

Dermed synes det at være klart, hvorledes teksten på kisteplade I skal opfattes. Den skal uden tvivl forstås som en fælles gravskrift over de personer, der blev gravsat i det Tych'ske kapel. De hørte efter det apokryfe citat til »de retfærdige«, hvis skæbne hinsides derfor var, som citatet skildrer. For mange nutidsmennesker lyder det temmelig naivt, for ikke at sige arrogant. Det er imidlertid en fejlagtig bedømmelse. Udtrykket »de retfærdige« skal nemlig ikke forstås alene ud fra det apokryfe skrifs moralsk-jødiske forståelse deraf. Sådan læste den tids mennesker det ikke. De var strengt ortodokse lutheranere, og de læste de apokryfe skrifter ud fra det paulinsk-lutherske syn, at kun den er salig, hvem Gud »tilregner retfærdighed uden gerninger« (Rom. 4,6). Deres »gerninger« omtales overhovedet ikke i disse gravskrifter. – NB. heller ikke de gode! – Der har næppe været nogen mangel på hverken dyder eller lyder. Men selv om lyderne har været nok så åbenlyse og iøjnefaldende og måske betydeligt flere end dyderne, ét var de dog fælles om: den troende tillid til Ham, der retfærdiggør synderen af nåde ved tro alene (sola fide) på Jesus Kristus.



Er det nu ikke en noget for »lang ende«, vi her har spundet af denne spinkle tråd? Måske. Undskyldningen derfor får være den, at det hører til det usædvanlige, at man pludseligt finder kisteplader fra 1690'erne, tilmed af en helt usædvanlig størrelse, hvis indskrifter supplerer det relativt sparsomme, vi i forvejen vidste om nogle af den tids kendte mænd og kvinder.

Ved læsningen af kistepladernes tekster har formanden for den lokale styrelse for Tønder Kirkemuseum, fhv. amtslandmåler A. Andresen, ydet værdifuld hjælp, navnlig ved en meget omhyggelig afskrift af den af konservator Andersen rekonstruerede tekst. Endvidere skal det nævnes med taknemmelighed, at dr. phil. Erik Moltke i Nationalmuseet og arkivar Henning Heilesen, Rigsarkivet, beredvilligt og på forskellig måde har bødet på min uvidenhed.

*Hans Magle.*

# Jeppe Aakjærs genforeningsdigt

Blandt vore genforeningsdigte er Henrik Pontoppidans »Det lyder som et eventyr« utvivlsomt det mest kendte og skattede. Men også andre digte med baggrund i begivenhederne i 1920 er værd at kende, således Jeppe Aakjærs digt til sønderjyderne skrevet i jysk bondemål, som lærer Jens Lampe, Åbenrå, har fundet frem.

Få forfatters digte er trængt dybere ned i folket end Jeppe Aakjærs. Hans sange synges i skolestue og bag plov, på højskoler og i storbyens koncertsale, og når hans socialagitoriske romaner længst er glemt, vil »Ole« endnu sidde og synges på sin knold og »havren« have bjælder på.

Ligesom Henrik Pontoppidan<sup>1</sup> – endnu før afgørelsen var faldet om Sønderjyllands skæbne – bragte det danske folk til glædelig undren, da han skrev sit følelsesfulde digt, »Det lyder som et eventyr«, i december 1918, således vakte det også nogen forbavelse i visse kredse, at Jeppe Aakjær<sup>2</sup> året efter gav sønderjyderne sit varme håndslag med det jyske digt »Goddaw igjen«, skrevet den 18. december 1919 og trykt i »Pressens Magasin« i februar 1920, kort før afstemningen fandt sted i 1. zone. Selv om Aakjær allerede på det tidspunkt havde skabt sig en varig plads i dansk litteratur som lyriker, havde han også ved sit socialagitoriske virke, sin krasse antimilitarisme og sin skarpe stilling til en vis kirkelig retning skaffet sig mange modstandere og uvenner, hvoraf en del vel nok regnede ham for »unational«. Men de, der er fortrolige med Aakjærs digtning og historiske forfatterskab, vil ikke kunne dele dette syn på ham.

Aakjær benyttede en stor del af sit forfatterskab som et middel til at gøre læserne opmærksomme på social uret og til at sætte problemer under debat efter Georg Brandes' devise, og han gik ind for, at småkårsfolk skridt for skridt skulle kæmpe sig frem til en sådan økonomisk og social stilling i samfundet, at de efterhånden mere og mere kunne få del i nationens åndelige liv og goder. De videnskabelige, kunstneriske og litterære frembringelser skulle ikke blot være den såkaldte borgerklasses privilegerede ejendom, men samfundet skulle omdannes således, at småkårsfolk ikke blot blev de passivt modtagende, men også de aktivt kulturelt skabende. Gennem den politiske medindflydelse, de forbedrede økonomiske kår og den udbyggede sociale lovgivning ville tyendet, husmands- og arbejderklassen også få større andel i de kulturelle goder, mente Aakjær, og dette ville efterhånden også ændre deres indstilling over for begreberne folk og fædreland.

Aakjær harmedes ikke blot over social uret, men også over den uret, sønderjyderne blev udsat for efter 1864 og især under Köller-regimentet fra

1. Se »Sønderjysk Månedsskrift« 1958, s. 265–69.

2. Jeppe Aakjær, \* 1866, † 1930.



*Jeppe Aakjær (1866–1930)*

1897–1901<sup>3</sup>. Han var stærkt optaget af A. D. Jørgensens og H. F. Feilbergs værker og »hadede glødende Bismarck, i hvem jeg kun så blod- og jernkansleren«, som han har udtrykt det. Som ung mand lærte han på Skals mejeri »en prægtig sønderjyde, Mads Søndergaard«<sup>4</sup> at kende, og det er vist ikke urimeligt at antage, at denne har orienteret ham om vilkårene i den tabte landsdel. Som 21-årig var han med sin ven, mejeristen Esper Andersen, på sin første rejse til Sønderjylland,<sup>5</sup> hvor vennen havde mange gode bekendte fra et Askov-ophold. På denne tur besøgte de en række grundtvigske hjem, og Aakjær fik sine første direkte indtryk af Nordslesvig og dets bondebefolkning. Samme år kom han som elev på Askov folkehøjskole, hvor han bl. a. blev kammerat med H. D. Kloppenborg-Skrumsager (1868–1930) fra Københoved,<sup>6</sup> den senere kendte preussiske landdagsmand og en af førerne for Flensborg-bevægelsen i årene før afstemningen. Under sit ophold som lærer hos Morten Pontoppidan<sup>7</sup> på Hjørlande højskole lærte Aakjær »en sindig sønderjyde, Jørgen Warming« at kende, og når han udtrykkelig nævner denne elev i sine erindringer, må

3. J. Aa.: »Før det dages« (Kbhvn. 1929), s. 55.

4. J. Aa.: »Drengaar og Knøsekaar« (1929), s. 185, Mads Søndergaard nævnes også i »Før det dages«, s. 77.

5. »Drengaar og Knøsekaar«, s. 185.

6. Samme bog, s. 207.

7. »Før det dages«, s. 86.

Teksten til en af afstemningsplakaterne i 1920 blev taget fra Jeppe Aakjærs sang: »Se dig ud en sommerdag«.



**DANMARK**  
er et fidef Land  
strakt fra Nord til  
Sønder  
har dog Brød til  
alle Mand  
Købstadsfolk som  
Bønder

*Tegnet af Kunstneren*

*Thor Bøgelund.*

det vel tages som et udtryk for, at han har haft kontakt med ham ud over undervisningstimerne.

Trods sin socialistiske indstilling var Aakjær mere optaget af den grundtvigske højskoles historiesyn end af Karl Marx'. Dette kommer ikke blot til udtryk i hans »Historiens Sang«, tilegnet Historisk Samfund for Skive og Omegn den 1. juli 1917, men også i en udtalelse til pastor R. Nielsen, som er refereret af afdøde dr. phil. Gudmund Schütte.<sup>8</sup>

Havde Aakjær hjerte for sønderjyderne, så må det også siges, at de til gengæld forstod at værdsætte ham. Selv i årene under fremmedherredømmet nåede hans digtning herved, dels gennem den »blå sangbog« og den lille »Alfa«-sangbog og dels gennem skuespillere på oplæsningsturnéer. Også den fejrede kgl. kammersanger Vilhelm Herold<sup>9</sup> gjorde megen lykke med sin Aakjær-afdeling på sin rundrejse i landsdelen 1910. Det nummer, som vakte størst bifald, var vel nok visen om Jens Vejmand, som Carl Nielsen et par år i forvejen havde sat melodi til. »Jens Vejmand« var

8. Gudmund Schütte: »Udvalgte Epistler 1893–1945«, s. 562.

9. J. Aa.: »Efterladte Erindringer«, s. 162.



allerede blevet trykt i Socialdemokratiets nordslesvigske folkealmanak i 1905.

Endog hjemmetyskerne fandt behag i Aakjærs folkelige digtning. Den i Åbenrå fødte hjemmetyske forfatter, skuespiller og lærer Erich Schlaikjer<sup>10</sup> (1867–1928) begyndte i 1907 at oversætte adskillige af Aakjærs noveller til tysk, bl. a. den nu klassiske »Da hyrdedrengen skulle i skoven«. Som nordslesviger med sønderjysk som modersmål havde Schlaikjer gode forudsætninger for at kunne tolke Aakjærs djærve jysk. Schlaikjers oversættelser blev offentliggjort i bl. a. »Hamburger Echo«, »Der Welt-Spiegel«, »Unterhaltungsblatt des Vorwärts« og »Die Gegenwart«. Til gengæld oversatte Aakjær digte fra tysk af Arthur Fitzner, Ferd. Freiligrath, Karl Henckelle, Ditlev von Liliencron, Goethe og Heine. Men det drejede sig i alle tilfælde om digte af socialt eller almenmenneskeligt indhold. Hans medleven i vor folkelige kamp kom derimod til udtryk ved oversættelsen af et svensk digt fra 1864 af Carl Snoilsky (1841–1903) om storken fra Dybbøl mølle. Aakjærs kendte sang »Se dig ud en sommerdag« (1905) blev benyttet på en af afstemningsplakaterne, nemlig stroferne:

»Danmark er et lidet land,  
strakt fra nord til sønder,  
har dog brød til alle mand,  
købstatsfolk som bønder«.

Dette må utvivlsomt have glædet ham og måske medvirket til, at han på sit jyske bondemål ville slutte sig til de danske digtere, som bød nordslesvigerne velkommen til Danmark igen.

*Jens Lampe.*

10. Om Erich Schlaikjer se i H. Rosendal: »Træk af Danskhedens Historie i Sønderjylland« bd. II, s. 312–17, og i Harboe Kardel: »Geschichte des Haderslebener Seminars 1884–1920« (Åbenrå 1962), s. 92–93.

## JEPPE AAKJÆR'S GENFORENINGSDIGT GODDAW IJEN

I folk, der går der sønderud,  
jer skuld vi nødde glemm!  
Vi så æ fræ wor søndle rud,  
hvor hådt I war i klemm.  
Hwad der af folkerued vild op,  
det fæk I öj, far det sått top.  
Så blöw den trang,  
I hāj te sang,  
en bevren i jer stemm.

I såttes ved en uddesid,  
hvor der war slem med træk,  
hvor I mått læ jer ryw og slid  
og si jer lykk swind væk.  
Den træk, I fæk der søndenind,  
den swej te mier end marr og skind!  
Hwer dawsens då  
jer hjærteblå'  
blöw snerted af den vind.

Og nöj gik op, og andt gik nied,  
 og möj gik rejn i syk,  
 for öwervold den split jer kied,  
 skjönt I sätt ryg mod ryg.  
 Men jen ting holdt: jer bondemol!  
 Trods wand-og-bröd og mulkt og skrol,  
 proces og bank  
 i skuel og skrank, –  
 den flytt sæ ett en flyk!

Mi hjat den blywer ret så blöd,  
 nær a tær tink opo,  
 te ud af ål den wold og nød  
 jer sprog ha kunn besto.  
 Det sprog er hwerken pl at hæ tysk,  
 nej, det er redle væjmelsjydsk!  
 Det war æ, han söjt  
 med lys og löjt, –  
 gendarmen stram og byrdsjk!

Det gjewwe væjmelsprog! Dem fin  
 de regner't ett en krumm,  
 for det de jen gång er så »fin«  
 – og osse wal ledt dumm –  
 Det sprog skal vi få te å kling,  
 så det skal syng i hjat og bring  
 på folk, der er,  
 og – gir Worherr! –  
 po dem, han wil, ska komm!

Kom snår herhjem! Kom öwer æ o  
 og læ wos find hinån,  
 da skal alverden undres po,  
 så warm vi end ka hånd!  
 Og juvles – frelst fræ pröjser-tysk –:  
 »Goddaw ijen!« po gammeljydsk –  
 den då wor håb  
 po hurraråb  
 ska stig mud himlens blån!

*Jeppé Aakjær.*

1<sup>6</sup> öj = ødet, 2<sup>7</sup> og 6<sup>7</sup> då = dag, 2<sup>8</sup> hjerteblå = hjerteblad, 2<sup>9</sup> snerted = bidt, 3<sup>2</sup> i syk = til bunds, 3<sup>5</sup> bondemol = bondemål, 6<sup>1</sup> æ o = Kongeåen, 6<sup>4</sup> hånd = give håndtryk, 6<sup>9</sup> blån = sky. bunds, 3<sup>5</sup> bondemol = bondemål, 6<sup>1</sup> æ o = Kongeåen, 6<sup>4</sup> hånd = give håndtryk, 6<sup>9</sup> blån = sky.

## Bog anmeldelse

*H. K. Kristensen:* Gamle sydvestjyske fiskerlejer. Skrifter nr. 1, udgivne af Historisk Samfund for Ribe Amt. 27.– kr. Medlemspris 25.– kr.

Allerede forfatterens fortegnelse over forkortelser er meget lærerig: Hvem vidste, at når man erklærer, at man ikke ejer en hvid, bruger man en ældgammel vending for ikke at eje 1/3 skilling eller 4 penning? Man bliver også belært om, at tusind fisk er 1200 stykker, fordi fiskerne beregnede en rundelig tilgift; fiskerne ville være på den sikre side, for at de ikke efter døden »skulle stå og tælle om«, står der i kapitlet om handelen med fisk – den slags tanker beskæftiger ikke fiskehandleren

i dag. Men de skal nok have tænkt sådan dengang. Derimod nægter jeg at tro på den lange opstilling om møntenheder, hvoraf kan læses, at 2/3 rdl. = 1/4 rdl. – forhåbentlig har den tidligere førstelærer ikke doceret denne form for regning i skolen?

Om bogens indhold i øvrigt må siges, at den stillede opgave er stor – forarbejdet begyndte allerede i 1938 –, der er meget at fortælle om de gamle sydvestjyske fiskerlejer, meget stof har måttet gennempløjes, før værket tog form, hvad den indholdsrige litteraturfortegnelse bag i bogen bærer vidnesbyrd om, og interessant læsning er der kommet ud af det.

Fiskeriet i Vesterhavet har antagelig

strakt sig helt tilbage til oldtiden, men det ældste bevis for dette fiskeri er fra vikingetiden – fra List, hvor en vandrekliit var så elskværdig at vandre videre i 1929 og derved afdække et kulturlag fra ca. år 1000, og her fandtes fiskeben i mængder.

De ældste skriftlige oplysninger om fiskepladser stammer fra Ribe nogle århundreder senere, men det er især det middelalderlige sildeeventyr på Helgoland fra begyndelsen af det 15. århundrede, som fanger interessen. Købmændene kom langvejs fra og opslog deres boder på øen, og omkring år 1600 fisker henved et par tusinde fremmede fiskere, såvel tyske som danske, fra øen. Men da silden pludselig forsvandt omtrent 1534, gik det som i Skanør og Falsterbo, storhedstiden var forbi, og med den det vilde liv, hvor fiskeri og sørøveri gik op i en højere enhed; i de gamle tingbøger og andetsteds har H. K. Kristensen fundet talrige beviser på overgreb og anden ulovlig fremfærd. I det hele taget har retsvæsenet været i livlig funktion over alt dengang. Eksempelvis købte en ribefisker, Poul Hansen, i 1622 en krogbåd med anker, årer og kabel og andet tilbehør af Line Hanskone ved Sønder side for 15 sdl., men straks efter solgte Line båden til Anders Skræder for 25 sdl., hvorefter de to købere trak den driftige Line for retten. Endog præsterne var hyppigt indblandet i retssager, snart er de udviklede i slagsmål eller der »bliver stukket knive« i dem, snart er det deres krav om fisketiende, der giver anledning til uoverensstemmelser med retslige efterspil.

Med den nyoprettede Rømø havn som baggrund læser man med særlig interesse om Rømme havn, der var det ældste og største fiskerleje på øen, og som lå lidt nord for det sted, hvor Havneby i dag bygges. I begyndelsen af det 17. århundrede går Rømø-fiskeriet stærkt tilbage – grunden oplyses

ikke, men man har jo lov at gætte på, at fisken forsvandt – og det ophører helt, da »vore umilde Fiender«, svenskerne, brænder alle fiskerbådene under Torstenson-krigen. Der var ikke penge til at bygge nye både, og Rømøs beboere tog, muligvis opmuntret af eksemplet syd fra, hvor stormfloden 1634 havde henledt friseres opmærksomhed på hvalfangstens muligheder, i udenrigsk tjeneste; i det næste halvandet hundrede år blev hvalfangsten en hovednæringsvej for øens mænd, selv om de hjemmeboende i et vist omfang opretholdt vadehavsfiskeriet.

Et særligt fiskeri, som man sjældent hører om i dag, er rokkefangsten. De store dyr – fra en halv til tre meter lange – fiskede man dels ude på havet, dels i vadehavet fra reformationstiden og et par hundrede år frem. Rokker var en yndet spise, og kødet kan i smag minde om hummer. Vadehavsfiskeriet var frit erhverv, men ville man fange rokker i ebbestrømmen, måtte man betale afgift; hen imod år 1800 ophører den egentlige rokkefangst, og på Sild gik det så mærkeligt, at det gamle gebyr overlevede som en almindelig skat, der blev betalt endnu ved midten af det 19. århundrede. I dag, hvor rokkerne opnår gode priser i konserverindustrien, fanges der rokker i stormaskede net ved de gamle fangstpladser i Højer dyb, Rømø dyb og Grådyb.

I slutkapitlet fortælles om fiskeren til havs og på land; havet har været en streng arbejdsgiver, og kvinderne måtte tage deres del, men efterhånden som storfiskeriet i Vesterhavet blev det egentlige, opgav landmændene det gamle bondefiskeri. Som en sagde: »Vi troede, det var helt nødvendigt for os landmænd også at drive fiskeri, men det viste sig, at det gik endnu bedre uden.« Således kom tidens løsen, specialiseringen, også til vestkysten.

*ibs*

**Andels-  
Svineslagteriet  
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv  
grænselandets sang**

møder De i

**Aydske Tidende**

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev  
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,  
realafdeling og gymnasium.

Alle oplysninger ved henv. til  
Peter Kæstel, rektor, Haslev

**HADERSLEV BANK**

AKTIESELSKAB

**Paul Thomsen**

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-  
styr, trikotage, herreekviperung

**Besøg  
landsdelens  
museer**

*Strik til hele familien*

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg  
GARN**



**OUGAARDS**

*Boghandel*

Vi har altid det bedste af den nye  
og den ældre litteratur  
på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

**BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND**

*Th. Laursens Bogtrykkeri*

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

**Ladelund**

**Landbrugs og Mælkeriskole**

*Brørup station*

**Sønderjyllands  
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjyds  
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S  
Højer

**Graasten Bank <sup>1/2</sup>**

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

<sup>1/2</sup> Sønderjyds Frøforsyning

**Frøavl & Frøhandel**

Aabenraa

*Restaurant* **Grænsen**

C. Heiselberg  
Krusaa

*Hejmdals*

**BOGTRYKKERI**

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen  
for Hobro og Omegn**

## HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

### Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

Horsens - Telefoner: 207 - 807 - 808

## Aldrig læste bøger er død kapital Byt til andre bøger eller sælg

Se BOGBØRSEN på omslagets anden side.

## Tønder Landmandsbank <sup>A/s</sup>

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns - Bylderup Bov  
Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

## Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi <sup>A/s</sup>

VEJLE

Støt

vore

annoncører

Tilbud og efterlysninger  
så BOGBØRSEN  
Optages gratis for abonn.  
på Sønderjysk Månedsskrift

## Morso Støbegods

Aktieselskabet

N. A. Christensen & Co.

Kongelig Hofleverandør

NYKØBING MORS

# GRAM

## KØLEANLÆG



BRØDRENE GRAM <sup>A/s</sup> • VOJENS

Sønderjysk Månedsskrifts adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Redaktørernes adresser: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.